

5. Франк С. Духовные основы общества. М.: Республика, 1992. 511 с. URL: <http://coollib.com/b/231472/read#t16>

6. Щедровицкий Д. Нефеш-терапия: библейская система исцеления. М.: Теревинф, 2012. 128 с. URL: http://shchedrovitskiy.ru/PDF/978-5-4212-0106-9_Nefesh-terapiya.pdf

References

1. Bible (2018). I. Ogienko, Trans. Kyiv: Ukrainian Bible Society. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/> (in Ukrainian).

2. Solovyov V. (1988-1989). *Sochineniya: v 2 t.* [Compositions: in 2 Vol.]. Moscow: Thought, Vol. 1. 823 p.; Vol. 2. 736 p. (in Russian).

3. Frank S. (1922). *Vvedeniye v filosofiyu v szhatom izlozhenii* [Introduction to philosophy in summary]. St.P.: Academy. 96 p. (in Russian).

4. Frank S. (1990). *Nepostizhimoye. Ontologicheskoye vvedeniye v filosofiyu religii* [The Unknowable. Ontological introduction to the philosophy of religion]. Moscow: Pravda. 607 p. (in Russian).

5. Frank S. (1992). *Dukhovnyye osnovy obshchestva* [Spiritual foundations of society]. Moscow: Republic. 511 p. URL: <http://collib.com/b/231472/read#t16> (in Russian).

6. Schedrovitskiy D. (2012) *Nefesh-terapiya: biblejskaya sistema ischeleniya* [Nefesh-therapy: biblical system of healing]. Moscow: Terevinf. 128 с. URL: http://shchedrovitskiy.ru/PDF/978-5-4212-0106-9_Nefesh-terapiya.pdf (in Russian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.5>
УДК [171+316.7](477)

Надія Вандишева-Ребро

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра українознавства, культурології та історії науки,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ORCID: 0000-0003-3059-341X
Email: nadvan.rebro@gmail.com

Марина Міщенко

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра українознавства, культурології та історії науки
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ORCID: 0000-0001-8592-1009
Email: vykladach.ukr@gmail.com

СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ: ВІД «СРОДНОСТІ» В ФІЛОСОФІЇ Г. С. СКОВОРОДИ ДО СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Анотація. В статті аналізується роль праці в житті сучасної людини крізь призму філософської концепції сродної праці Григорія Савича Сковороди. Причиною звернення до поглядів Сковороди є важливість дослідження феномену праці, що постає в ХХІ столітті сферою спільних інтересів економіки, культурології, філософії, соціології, психології. Сучасні реалії – міграційні процеси, які рухають велику кількість людей з континенту на континент, з держави в державу; нові технології, що починаючи ще з промислової революції заміщують людську робочу силу тощо. Державна соціальна політика скерована на забезпечення населення працею та на підтримку тих, хто є тимчасово непрацюючим чи повністю неідездатним. Виклик для українського суспільства є таким само, як і для світової спільноти, особливо враховуючи події в Україні з 2014 року. Українське суспільство має бути готовим до новацій щодо розуміння та сприйняття феномену праці у сучасних умовах. Також в статті актуалізуються питання співвідношення праці і щастя, добробуту індивідуального та соціального, шляхів самопізнання, потреби соціальної включеності людини. Досліджується працьовитість як головна якість соціально успішної людини в історії української культури, негативне відношення до ледарства та безгосподарності. Підкреслюється важливість історичних

здобутків української етнопедагогіки з трансляцією знань та досвіду шляхом наслідування, а також гендерного аспекту народного трудового виховання, зокрема, української обрядовості та традиції передачі знань та освіти з покоління в покоління. Аналізується сучасний філософський погляд на кореляцію залученості людини в працю та формуванням у неї ряду людських чеснот на противагу ледарству та пов'язаними з цим духовною деградацією та бідністю. Відмічаються перспективи подальших наукових досліджень на стику економіки, соціології, філософії, психології, пов'язаних з господарським менталітетом.

Ключові слова: сродна праця, матеріальні та духовні цінності, соціалізація, працелюбство, етнопедагогіка, гендерний розподіл праці.

Nadiya Vandysheva-Rebro

PhD, Associate Professor
Department of Ukrainian studies,
Cultural studies and the History of science,
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

Maryna Mishchenko

PhD, Associate Professor
Department of Ukrainian studies, Cultural
studies and the History of science,
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

ATTITUDE TOWARDS WORK IN UKRAINIAN CULTURE: FROM "CONGENIAL WORK" IN PHILOSOPHY OF G.S. SKOVORODA TO MODERN INTERPRETATIONS

Abstract. The paper deals with the research of the role of labour in the life of contemporary man in terms of the philosophical conception of the "congenial work" of Hrygorij Skovoroda. The reason for turning to Skovoroda's views is the importance of studying the phenomenon of labor, which appears in the XXI century in the sphere of common interests of economics, culturology, philosophy, sociology, psychology. Modern realities – migration processes that move a large number of people from continent to continent, from state to state; new technologies that have been replacing human labor since the industrial revolution, and so on. State social policy is aimed at providing the population with work and supporting those who are temporarily unemployed or completely incapacitated. The challenge for Ukrainian society is the same as for the world community, especially because the events in Ukraine since 2014. Ukrainian society must be ready for innovations in understanding and perceiving the phenomenon of labor in modern conditions. Issues of the balance between work and happiness, the welfare of the individual and the social, and the ways of self-knowledge are being updated. We explore the hard work as the main quality of a socially successful person in the history of Ukrainian culture, negative recovery from laziness and mismanagement. We accent the importance of historical achievements of Ukrainian ethnopedagogy with the transmission of knowledge and experience through imitation, as well as the gender aspect of folk labor education, in particular Ukrainian rituals and traditions of knowledge transfer and education from generation to generation. The modern philosophical view on the correlation of human involvement in work and the formation of a number of human virtues in contrast to laziness and the associated spiritual degradation and poverty is analyzed. Prospects for further research at the junction of economics, sociology, philosophy, psychology, related to the economic set of mind.

Keywords: own labour, material and spiritual values, socialization, hard work, ethnopedagogy, gender distribution of labour.

Постановка проблеми. Суттєвою ознакою сучасного світу є міграційні процеси: люди вишукують для себе безпечне, стабільне та добре оплачуване місце. Кожному хочеться гарно жити, а для цього займати гідне місце в соціумі, працювати та отримувати гідну зарплатню. Але виявляється, що з останнім виникають великі проблеми і постає багато питань: не вистачає, насамперед, праці як такої, навіть розвинуті західні держави не можуть забезпечити нею усіх своїх громадян. Тому сьогодні в науці активно досліджуються різні аспекти такого феномену, як праця, зокрема, його значення не лише

для економічного росту країни/людини, а й для особистого становлення кожного. В українській філософії це явище ґрунтовно досліджувалося декілька століть тому неперевершеним Григорієм Савичем Сковородою. Актуалізація розуміння праці та її місця в сучасній культурі, в житті сучасних людей свідчить про багатоаспектність цього феноменального явища. В статті праця як явище культури розглядається в контексті сучасних реалій та загроз. Міграційні процеси, поява нових технологій, наслідки соціальної політики з підтримки непрацюючих у розвинутих західних країнах,

інтелектуальний розвиток і можливості впливу на його рівень – це короткий перелік сучасних викликів, які постають перед людством. Українське суспільство як складова глобальної спільноти також має бути готовим до новацій щодо розуміння та сприйняття феномену праці у сучасних умовах. **Метою даного дослідження** є нове прочитання етичних поглядів українського філософа Г. Сковороди в сучасних інтерпретаціях того, яку роль відіграє праця для соціалізації людини та її самоствердження як особистості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Основою дослідження слугують філософські роздуми Г.С. Сковороди про працю, сродність, соціальну активність та щастя людини (повне зібрання творів філософа під редакцією проф. Л. Ушкалова). Ідеї Сковороди стали поштовхом для досліджень у різних наукових напрямках, заново будучи актуалізованими в ХХІ ст. у концепціях поєднанні праці, самовдосконалення, з одного боку, та поглинання матеріальних благ, з іншого. Аналіз засад української етнопедagogіки можна знайти у Ю. Присяжнюка [5], Н. Терещенка [8] та В. Кушніра [3]. Окремі уваги заслуговують дослідження гендерних взаємовідносин в українській культурі, в тому числі у сфері праці, наслідування функцій в родині тощо, про це йдеться, зокрема, у Марії Маєрчик [4]. Праця як соціалізація постає в сучасних дослідженнях науковців Т. Сарацина, В. Деттлінга та І. Клепферу [6].

Виклад основного матеріалу. «Мертва совѣм душа человеческая, не отрѣшенная к природному своему дѣлу. Подобна мутной и смердящей водѣ, в тѣснотѣ заключенной», – говорить Сковорода в діалозі «Разговор, называемый Алфавит, или Букварь мира» [7, с. 645-728]. Праця є природною потребою кожного, але коли вона вільна й бажана, або сродна. Кожен з нас природжений для чогось, певної праці, діяльності. Це і є покликанням у житті. Знайти це покликання – значить бути щасливим. Не треба проживати чуже життя, підкорюючись чужій волі, а треба бути вільним, схильним до самопізнання. Жити по серцю. Це філософія є суттєвою ознакою української культури: людина має самостійно вирішувати свою долю. Сродна праця, звичайно, не просто праця – це пошук людиною свого призначення. «Я, на против того, с удовольствіем дивлюся, коль сладок труждающемуся труд, если он природный! С коликим веселіем гонит Зайца борзая собака! Кой Восторг, как только дан Сигнал к Ловлѣ? Сколько услаждается трудом пчела в собираніи Меда? За мед ее умерщвляют, но она трудиться не престанет, поколь жива. Сладок ей, как мед, и слаже Сота труд. К нему она родилась... Не смотри, что вышше и нижше, что виднѣе и незнатнѣе, богатѣе и убогшее, но смотри тое, что тебѣ сродное. Раз уже сказано, что без сродности все ничто [7, с. 654].

Не просто було й самому Сковороді, душа якого прагнула філософії та мандрівок. Він не обрав шлях кар'єри і увійшов в історію не лише як геніальний

філософ, а й щаслива особистість, бо знайшов те, що сродне його душі. Сьогодні його роздуми про сродну працю є основою для історіографії, ряду досліджень з ментальності українського селянства, українських архетипів, етнокультурних особливостей, етнопедagogіки. З'являється в науковців і термін «трудова ментальність», в якому відображається рівень трудової свідомості суспільства і те, як сприймається ним сенс трудової діяльності.

Начебто повертаючись до вчення Г.С. Сковороди про сродність праці, сучасні дослідники також дуже часто ототожнюють необхідність праці для досягнення чи розуміння щастя. Сучасні тенденції щодо розуміння щастя, орієнтують нас, на перший погляд, на значущість матеріальних благ, які, начебто, серйозно можуть впливати на формування відчуття щастя, але не можна поза увагою залишати вплив на відчуття щастя таких явищ як соціальна активність та діяльність людини, і мова йде саме про працю. Завдяки праці людина здатна «бути», а не лише просто «мати». Людина розуміє та відчуває гордість, визнання, реалізує себе через соціальну активність. Праця надає життю сенс, а окремій людині дає опору – це вже філософський рівень розуміння цього явища. Не матеріальні цінності роблять людей щасливими, а сенс життя. Сенс життя не може виникати завдяки пасивній насолоді, бо з'являється в результаті продуктивної діяльності чи соціального обміну.

У Григорія Сковороди безпосередньо з роздумами про працю пов'язані й роздуми про людську мораль: розум завжди любить до чого братися, і коли він не матиме доброго, тоді звертатиметься до поганого. Загальне благо пов'язане з особистим щастям, відповідно, сродна праця – з суспільним добром. Не спроста однією з найголовніших українських традиційних цінностей є працелюбство, адже воно – базова риса особистості, гарант її гармонійного розвитку. А також, розуміння суспільної цінності праці, поваги до праці інших. Праця – елемент розвитку людини, що забезпечує самостійність, творчість, індивідуальність, практичні вміння, терпіння, розвиток здібностей та індивідуальних особливостей в поєднанні з соціалізацією.

Народна педагогіка (або етнопедagogіка) – це система трудового виховання, передання досвіду через наслідування. Сковорода був першим, хто осягнув значущість народної педагогіки. Про неї в українській історії нам оповідають статути братських шкіл, козацькі школи, літературні джерела, нормативні архівні документи, звичаєве право, фольклор, які дають різні ідеї формування соціальної діяльності. При цьому важливо, щоб трудове виховання йшло поруч з інтелектуальним. Свідоме ставлення до своїх трудових обов'язків поєднувалося з відповідальністю перед оточуючими. «Впровадження змісту, форм трудового виховання дітей мало допомогти у формуванні людини свідомої, готової до практичного життя та умілої» [1]. Таке трудове виховання відповідає українському менталітетові.

У історії кожного народу є система знань і традицій, які виховують покоління. Українське народне виховання в різні епохи демонструє повагу до праці, зв'язок з мораллю. Працьовитість – це риса гідності, моральна норма. Сприяв цьому уклад життя та традиції. В родині праця ставала чинником родинного виховання, вкладом в злагоджене існування сім'ї і забезпеченням її добробуту. «Колективні роботи є важливим аспектом морально-етичного значення – молодь виховувалась на прикладах старших, працюючи поруч з дорослими, набувала необхідні знання і навички» [3, с. 47]. Перші родинні обов'язки – це соціальний образ і розподілення гендерних ролей. «Праця людину годує, а лень марнує», – говорить народна мудрість. Якщо більшість життя займатися тим, що не подобається – ми не будемо щасливі, говорить Сковорода. Якщо людина не працює, вона не соціалізується – говорить сучасний світ.

Історичне ставлення до праці в українців було зумовлене специфікою соціально-економічних процесів. Праця – це цінність поруч з рядом таких понять як земля, воля, родина, взаємодопомога. Це традиційна землеробська культура, особливий тип духовності, моральності та соціальної відповідальності. Разом з тим, життя згідно з традицією має і негативний бік. Традиційні стереотипи і форми праці заважали адаптації до ринкових умов: в суспільній структурі українців кінця XIX – поч. XX ст. переважали селяни, тому промислово-економічний розвиток України проводився важко і, практично, не самими українцями. Довгий час українське суспільство – це хліборобська спільнота, ціннісні орієнтири якої пов'язані з попередньою культурою господарювання і в означений період стикаються з новими орієнтаціями на індивідуалізм, підприємництво, одержання власності. Це ставало на заваді економічного прогресу та демонструвало відсутність торгівельної підприємливості.

Більшості людей у сучасному світі, коли всі є рівними, сенс надають повсякденні завдання, а саме – праця. Виходить, що суспільства, де з'являється можливість звільнити людей від необхідності працювати та отримувати все задля засобів прожиття, руйнують саму людину та її майбутнє як особистості. Це яскраво доводить у своїй праці сучасний німецький дослідник Тіло Сарацін, коли стверджує, що праця формує безліч другорядних чеснот необхідних для життя людини у сучасному світі як то пунктуальність, точність, стійкість до розчарувань, співіснування у колективі тощо. Більш наполегливим в розумінні цієї проблеми є Варнфрід Деттлінг, дослідження якого надрукували у Німеччині ще у 2005 році: «Не можна ще більше шкодити людям і відмежовувати їх, ніж тоді, коли ми довгий час не даємо їм змоги працювати. Не дешеві робочі місця створюють якийсь новий клас, а менталітет людей, які вже нічого від себе не чекають, і системи піклування, які вже нічого не сподіваються від людей. ... той, хто робить для інших те, що вони самі здатні

робити для себе, вдається до антисоціальних дій. Він руйнує в людях чуття самоцінності й самодіяльності» [6, с. 282].

Формування індивіду чи особистості, мабуть, залежить більшою мірою не від матеріальних чинників, а від здатності людини справлятися з труднощами, викликами. У іншому випадку, непрацюючі люди відокремлюються від суспільства, особливо в країнах, де існує соціальна політика з підтримки непрацюючих. Наслідком є духовна деградація особистості, а матеріальний бік цієї деградації – це бідність. Інге Клепферу в своєму дослідженні «Бунт нижньої верстви» [6, с. 189] акцент робить ще на одному аспекті цієї проблеми: кількість малоосвічених людей, які живуть у стані бідності, зростає тому, що вони переймають спосіб життя своїх батьків, які не працювали й не навчалися. В першу чергу, це впливає на рівень інтелекту. За останніми дослідженнями інтелект є важливою ознакою сучасної людини та існує багато різних версій стосовно того, як і коли і кому він може передаватися. Приблизно 60% інтелекту передається у спадок від предків, а 40% відсотків можна пояснити впливом довкілля та оточення.

Тож виходить, що наявність праці впливає на матеріальний, моральний, інтелектуальний бік розвитку людини. Потужну роль у цьому процесі відіграє жінка-мати, бо саме вона є взірцем для кожного з нас. Дивно, але останні дослідження доводять про те, що дитина, у якої мати працює, має вищий рівень інтелекту й більше можливостей. Доречним буде звернути увагу на певний гендерний аспект цього питання. У багатьох культурах можна побачити, що збереженням та передачею фундаментальних знань про культуру й буття здавна займалася саме жінка, бо частіше лише вона була здатною керувати родовими відносинами. Українська культура не є виключенням. Марія Маєрчик, досліджуючи самотність українських обрядів і фольклору в роботі «Ритуал і тіло» [4] доводить, що в українських родинних культурах активність притаманна саме жінці: жінка частіше керує процесом й частіше саме на жінку скеровані обрядові дії. Для української традиції показовим є асиметричність гендерного розподілення обов'язків у процесі укладання шлюбу, у створенні та існуванні сім'ї. Підтвердженням цього може бути той факт, що майже на всіх родинних обрядах (народження, весілля, похорон) дієвою особою та особою, яка приймає рішення частіше виступає жінка, або вона хоча б присутня, а чоловіки можуть бути присутніми, але й це не є їх обов'язком. Також можна згадати про особливості українських жіночих досліджень, коли вивчення статусу і становища жінки в українському соціумі завжди було пов'язане з національним визначенням самого українського суспільства. Жіночий життєвий досвід завжди поміщений у соціальну та культурну дійсність й найяскравіше це проявило себе в XIX ст., коли жінки-письменниці гостро відчували потребу нового дискурсу в українській літературі – жіночого. Тому

вони більш радикальні за чоловіків в цей період, поєднавши цю власно жіночу потребу з загальноукраїнською потребою національного визнання. Жіноча творчість у XIX ст. втілювалася в появі літературних часописів. Це була робота, якою можна було займатися і вдома – редагування, письмо, переклади. Марко Вовчок в цей період є яскравим прикладом демонстрації вільного вибору способу життя для кожного. Просвітницький рух став можливістю жіночої реалізації і в Наддніпрянській, і в Західній Україні. Формується традиція жіночої літератури – М. Вовчок, Л. Українка, О. Кобилянська; мета її – формування активної та незалежної жінки. Так що, враховуючи традиції в нашій країні, коли незалежно від статі у нас працювали як чоловіки, так і жінки, слід констатувати: рівень інтелекту українська нація має високий.

Висновки. Таким чином, історія української культури демонструє повагу до людської праці і господарність як головну якість соціально успішної людини. Бути добрим господарем – значить мати певні особисті та суспільні чесноти. Пошана до праці, висміювання ледарства – формували методи трудового виховання. Працелюбність гарантує не лише добробут, а високі морально-психологічні якості. Сьогодні маємо певні метаморфози, інший світогляд і різні господарські поведінки. Дослідження господарського менталітету – це дослідження економічної сфери життєдіяльності людини, які є специфічними для різних народів та їх культури.

Щоденна примусова праця може бути нудною і тяжкою, але треба вшанувати її роль у людському житті, значення для людського щастя. Працю можна розглядати з багатьох різних аспектів, наприклад, соціального, економічного, етичного, естетичного та інших. На сьогодні вже відомо та науковим шляхом доведено, що відсутність можливості працювати призводить не лише до деградації окремої особистості, а й суспільства в цілому. Тому сучасний світ заохочує досліджувати працю як явище та корегувати ставлення до всілякої соціальної допомоги.

1. Антипін Є.Б. Ідеї трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (кінець XIX – початок XX століття). *Освітнологічний дискурс*. 2014. № 4(8). С. 1–9.

2. Бакум З.П. Етнопедагогіка як джерело трудового виховання особистості. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. 2011. № 3. С. 21–27.

3. Кушнір В.Г. Традиції колективної праці українців Степу в середині XIX ст. *Записки історичного факультету*. 2013. Вип. 24. С. 47–52.

4. Маєрчик М. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз обрядів українського родинного циклу. К.: Критика, 2011. 327 с.

5. Присяжнюк Ю.П. Ментальність українського селянства в умовах капіталістичної трансформації суспільства (друга половина XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 23–33.

6. Сарацин Т. Німеччина сама себе руйнує. К.: Темпора, 2016. 462 с.

7. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Леоніда Ушкалова. Харків–Едмонтон–Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.

8. Терещенко Н.В. Особливості трудового менталітету української нації. *Історико-політичні студії*. 2015. № 1. С. 76–82.

References

1. Antypin Ye.B. (2014). *Idei trudovoho vykhovannia ditej doshkil'noho ta molodshoho shkil'noho viku (kinets' XIX – pochatok XX stolittia)* [Ideas of labor education of children of preschool and primary school age (late XIX – early XX century)]. *Osvitolohichnyi dyskurs*. № 4(8). 1–9. (in Ukrainian).

2. Bakum Z.P. (2011). *Etnopedagogika iak dzherelo trudovoho vykhovannia osobystosti* [Ethnopedagogy as a source of labor education of the individual person]. *Zbirnyk naukovykh prats' Berdians'koho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu (Pedagogichni nauky)*. № 3. 21–27. (in Ukrainian).

3. Kushnir V.H. (2013). *Traditsii kolektyvnoi pratsi ukrainsiv Stepu v seredyni XIX st.* [Traditions of collective work of Ukrainians of the Steppe in the middle of the XIX century]. *Zapysky istorychnoho fakul'tetu*. Vyp. 24. 47–52. (in Ukrainian).

4. Maierchik M. (2011). *Rytual i tilo. Strukturno-semantychnyj analiz obriadiv ukrains'koho rodynnoho tsykladu* [Ritual and body. Structural and semantic analysis of the rites of the Ukrainian family cycle]. Kyiv: Krytyka. 327 p. (in Ukrainian).

5. Prysiazhniuk Yu. P. (1999). *Mental'nist' ukrains'koho selianstva v umovakh kapitalistychnoi transformatsii suspil'stva (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Mentality of the Ukrainian peasantry in the conditions of capitalist transformation of society (second half of the XIX – beginning of the XX century)]. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*. № 3. 23–33. (in Ukrainian).

6. Saratsyn T. (2016). *Nimechchyna sama sebe rujnuie* [Germany is destroying itself]. Kyiv: Tempora. 462 p. (in Ukrainian).

7. Skovoroda Hryhorij. (2011). *Povna akademichna zbirka tvoriv* [Complete academic collection of works] / za red. prof. Leonida Ushkalova. Kharkiv–Edmonton–Toronto: Majdan; Vydavnytstvo Kanads'koho Instytutu Ukrains'kykh Studij. 1400 p. (in Ukrainian).

8. Tereschenko N.V. (2015). *Osoblyvosti trudovoho mentalitetu ukrains'koi natsii* [Features of the labor mentality of the Ukrainian nation]. *Istoryko-politychni studii*. № 1. 76–82. (in Ukrainian).